

میلی پنهانی به رهایی

بررسی زندگی و آثار هلن بتاتریکس پاتر^۱

(از پیشروان کتاب‌های تصویری)

پژوهشگاه علوم انسانی و سحرآفریننده فرهنگی

هلن بتاتریکس پاتر، در ۲۸ جولای سال ۱۸۶۶ میلادی، در بلتون گاردن لندن به دنیا آمد. به دلیل به دنیا آمدن در خانواده‌ای نسبتاً ثروتمند، از بدو تولد سرپرستی و مراقبت از او به پرستاران محول شد و این پرستار دوران کودکی بتاتریکس است که او را برای اولین بار با داستان‌های جادوگران و پریان آشنا می‌کند. موضوعی که او بعدها از آن به عنوان منبع الهام و مشوقی مؤثر در نویسندگی نام می‌برد. بتاتریکس در خانه و تحت نظارت معلمان آزموده و متبحر تحصیل کرد و به مدرسه فرستاده نشد. به همین دلیل، فرصت همبازی شدن با کودکان دیگر را نداشت. او کودکان همسایه را نمی‌شناخت و در واقع فرصتی هم برای ایجاد این شناخت برای او به وجود نیامد. حتی تنها برادر او برترام نیز به مدرسه‌ای شبانه‌روزی فرستاده شد. بنابراین بتاتریکس خود را با حیوانات خانگی‌اش سرگرم می‌کرد. او انواع حیوانات را در خانه داشت. علاوه بر یک سگ کوچک به نام اسپات، او چندین قورباغه، سمندر آبی، موش خرما و حتی یک خفاش داشت. او همچنین، دو خرگوش کوچک با نام‌های بنجامین و پیتر داشت. بتاتریکس در کودکی و خیلی زود به کتاب و خواندن علاقه یافت و در این زمان بود که یکی از معلمان سرخانه‌اش او را با تاریخ طبیعی آشنا کرد. معلم عموماً کتاب‌هایی را با موضوع تاریخ طبیعی به بتاتریکس می‌داد و او را همراه برادرش به موزه تاریخ طبیعی در لندن می‌برد. این‌ها جرقه‌هایی بود برای رشد علاقه بتاتریکس به طبیعت و علوم طبیعی. بتاتریکس کوچک، ساعت‌ها مشغول تماشای حیوانات و طراحی از آن‌ها می‌شد. او زمانی که بسیار کوچک بود، دریافت که می‌تواند طراحی کند. از آن زمان به بعد، از مداد و جعبه رنگ‌هایش برای پُر کردن تنهایی خود استفاده کرد. زمانی که هشت ساله بود، پدر و مادرش دریافتند که او استعدادی شگرف در طراحی دارد. به همین دلیل به

تشویق و ترغیب او پرداختند. زمانی که بناتریکس دوازده سال داشت، اولین معلم طراحی را برای او استخدام کردند و این تعلیم پنج سال به درازا کشید. امری که بناتریکس جوان چندان از آن خوشنود نبود. او در جایی عنوان کرده است: «من به درس طراحی نیاز ندارم. من به تمرین طراحی نیاز دارم». در زمانی که دوران خدمت معلم طراحی به پایان رسید، بناتریکس چنین حسی داشته است: «خدا را شکر که تعلیم من به پایان رسید و در این میان بکارت و منحصر به فردی آثارم از میان نرفت».

بناتریکس در پانزده سالگی، در کلاس طراحی و هنر وابسته به شورای عالی آموزش شرکت کرد و به دلیل تلاش بسیار و کارهای شایان توجه، موفق به اخذ مدرک عالی در طراحی، هندسه، کاردستی، پرسپکتیو و طراحی از روی مدل شد. یکی از معلمان پاتر در این کلاس‌های طراحی، به بناتریکس گفته است: «تعداد زیادی از مردم هستند که می‌توانند طراحی کنند، اما تو قدرت فوق‌العاده‌ای در دیدن و جذب داری». در واقع او یک مشاهده‌کننده و ناظر مادرزاد بود. البته خانواده پاتر، خود با دنیای هنر بیگانه نبودند. پدر خانواده طراح و نقاشی آماتور بود و دستی نیز در جمع‌آوری آثار هنری داشت و همواره به همراه فرزندان در نمایشگاه‌های نقاشی آکادمی سلطنتی^۲ لندن حضور می‌یافت. پدر بزرگ او ادmond پاتر، سرپرست مدرسه هنر منچستر بود. این گرایش به هنر، به بناتریکس و برادرش (که خود در بزرگسالی رشته هنر و نقاشی را دنبال کرد) نیز به ارث رسیده بود.

تصاویری از کتاب
ماجرای پسر خرگوشی):
داستان خرگوش کوچولو
نویسنده و تصویرگر: بناتریس پاتر،
مترجم طاهره آدینه‌پور،
انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۸۳

هر تابستان پدر بناتریکس خانه‌ای در اسکاتلند و یا دریاچه دیستریکت^۳ در انگلستان اجاره می‌کرد و کل تابستان را همراه خانواده در آنجا سپری می‌کرد. به احتمال قوی علاقه شدید بناتریکس به طبیعت، گل‌ها گیاهان و ویژه منطقه زیبای دریاچه دیستریکت که در شمال انگلستان واقع است، از همین زمان شکل گرفته. زمانی که بناتریکس بزرگ‌تر شد، پدر و مادرش بنا به رسم زمانه، مایل بودند دخترشان تنها به امور خانه‌داری و یادگیری آداب معاشرت برای همسریابی بپردازد و از هر نوع کار ذهنی یا حرفه‌ای دیگر پرهیز کند. اما بناتریکس که علاقه زیادی به گیاهان و طراحی داشت، شروع به مطالعه و طراحی از روی قارچ‌ها و جلبک‌ها کرد. این پژوهش که با زیبایی و دقت تمام صورت گرفته بود، باعث شد تا او به عنوان یک محقق قارچ‌شناس در انگلستان مورد احترام قرار گیرد. در آن زمان تنها راه نشان دادن و ثبت دستاوردهای علمی، نقاشی کردن میکروسکوپی مشاهدات بود. هدف اصلی پاتر این بود تا یک هنرمند رسمی علوم طبیعی (نقاش و طراح طبیعت گرا) شود، اما با وجود تمامی تلاشش و قابل قبول بودن سطح کارهایش، آکادمی سلطنتی هنر و علوم لندن، عضویت او را به دلیل زن بودن نپذیرفت. در آن زمان زنان نمی‌توانستند به عنوان اعضای دائم به آکادمی بپیوندند. پس از آن که تلاش‌های پاتر برای ورود به آکادمی هنر ناکام ماند، او خود شروع به طراحی و مطالعه روی گونه‌های گیاهی و قارچ‌ها کرد و آثاری بسیار دقیق و علمی پدید آورد. هرچند این تلاش‌ها نیز کاملاً نادیده گرفته شد. این بود که سرانجام به تصویرگری روی آورد.

در این‌جا جا دارد برای روشن‌تر شدن رابطه زنان و ادبیات کودک در دوران زندگی بناتریکس پاتر، گریزی هر چند کوتاه به تاریخ تصویرگری کتاب کودک بزنیم. آن‌گونه که از متون تاریخی برمی‌آید، طراحی و نقاشی بهترین سرگرمی زنان جوان در اواخر قرن هجدهم به شمار می‌رفته است؛ چنان‌چه نویسنده‌ای در اواخر قرن ۱۸ میلادی می‌نویسد: «این سرگرمی باعث قربانی شدن نجابت دختران یا از میان رفتن قیود و ملاحظات مرسوم زنانه نمی‌شود. باعث نمی‌شود تا زنان و دختران مقابل چشم همه قرار گیرند و یا افراد برگرد آن‌ها جمع شوند و تشویق‌شان کنند. این کار به آنان وقت کافی برای رسیدن به امور خانه و گرم نگاه داشتن کانون خانواده می‌دهد و باعث می‌شود تا افراد در فضای امن خانه، به انجام آن مشغول باشند». در اوایل قرن نوزدهم، زنان زیادی به حرفه تصویرگری روی آوردند، چرا که مردان اشتغال زنان به این حرفه را خطری برای خود احساس نمی‌کردند. زنان نیز می‌توانستند این کار را در خانه انجام دهند و حضور اجتماعی چندانی نیز نداشته باشند. زنان در آن دوران، بی‌شتر به تصویرگری مضامینی چون کودکی، مادر بودن، داستان‌های رماتیک یا فانتزی تمایل داشتند.

در قرن نوزدهم، شاهد نهادینه شدن ایده کودکی، به عنوان مقطعی سنی هستیم که در آن لذتی خاص، متفاوت از لذت بزرگسالانه، وجود دارد. در نیمه پایانی این قرن است که بسیاری از آثار کلاسیک ادبیات کودک به وجود آمده‌اند. آثاری چون ماجراهای آلیس در سرزمین عجایب، اثر لوئیس کارول (۱۸۶۵)، زنان کوچک، اثر لوسیا می‌الکوت (۱۸۶۸)، جزیره گنج، اثر رابرت استیونسن (۱۸۸۳) و ماجراهای هاکلبری فین، اثر مارک تواین (۱۸۸۴). در اواخر قرن هجدهم تصاویری از توماس بویک^۴ و ویلیام بلیک^۵ در کتاب‌های کودکان ظاهر شد. تا اواسط قرن نوزدهم، بیش‌تر کتاب‌ها به صورت سیاه و سفید و غالباً با شیوه چاپ چوب انتشار می‌یافت و تنها تعداد کمی از کتاب‌های نفیس و گران‌قیمت، با دست، رنگ‌آمیزی

لباس‌ها،
 حیوانات موجود
 در آثار پاتر را
 نیمه انسان
 می‌نمایانند و
 باعث می‌شوند
 تا جزئیات،
 خصوصیات
 شخصی و
 جایگاه اجتماعی
 هر کدام از
 کاراکترها
 بهتر به نمایش
 گذاشته شود

چرا که حتی کودکان کم‌سال نیز می‌توانند کتابی با این قطع را به راحتی در دست گیرند. او هم چنین اصرار داشت تا تمامی صفحات کتاب دارای تصویر باشند و متن هر صفحه بسیار کوتاه باشد. چرا که معتقد بود در این صورت، کودکان کم‌سال‌تر نیز از کتاب لذت خواهند برد و امکان درک مطالب و داستان‌ها برای‌شان میسر خواهد بود.

پاتر کتاب بعدی خود، با عنوان ماجرای نوتکین سنجاب را در سال ۱۹۰۳، با همان شیوه قبلی به چاپ رساند. به دلیل فروش خوب کتاب‌ها، بئاتریکس از نظر مالی از خانواده‌اش بی‌نیاز شد. او در سال ۱۹۰۵ نامزد ناشر خود، نورمن وارن شد؛ مسئله‌ای که باعث اختلاف شدید او با خانواده‌اش گردید. البته این نامزدی به ازدواج ختم نشد؛ چرا که نورمن به دلیل ابتلا به بیماری سخت، مدتی کوتاه پس از نامزدی درگذشت. پس از مرگ نامزدش، بئاتریکس پاتر خانه‌ای ویلایی در روستایی در نزدیکی دریاچه مورد علاقه‌اش (دریاچه دیستریکت) خرید و مزرعه‌ای کوچک برای خود به راه انداخت که حضور آن را در بسیاری از کتاب‌های تصویری او می‌توان دید. پاتر به دلیل این که می‌دید این منطقه طبیعی زیبا به وسیله خانه‌سازان در معرض خطر نابودی قرار دارد، سعی کرد با عایدی خود که از طریق فروش کتاب‌هایش به دست می‌آورد و هم چنین به کمک ارثیه خانواده‌اش، تا می‌تواند زمین‌ها و مزارع اطراف دریاچه را بخرد. این کار او تا حد زیادی جلوی ساخت و ساز در منطقه را گرفت و باعث محبوبیت بئاتریکس در میان روستاییان شد. بئاتریکس پاتر در سال ۱۹۱۳، در ۴۷ سالگی، با وکیلی محلی به نام ویلیام هیلپس^{۱۲} ازدواج کرد.

بئاتریکس پاتر در مجموع ۲۳ کتاب برای کودکان نوشته و با تصاویر آبرنگی و قطع کوچک به چاپ رسانده است. او نوشتن را در سال ۱۹۲۰، به دلیل ضعف بینایی کنار گذاشت و در ۲۲ دسامبر ۱۹۴۳ در کِسل کوتیج^{۱۳} از دنیا رفت. جسدش را سوزاندند و خاکسترش را در مناطق زیبایی که عاشقانه دوست‌شان می‌داشت، پخش کردند. از آن‌جا که پاتر و هیلپس فرزندی نداشتند، پس از مرگ، تمامی اموال خود را به سازمان ملی حراست از مراکز تاریخی / طبیعی بخشیدند. اموال آنان اکنون بخش بزرگی از حیات وحش دریاچه دیستریکت را تشکیل داده و جلوی تغییر بافت طبیعی این منطقه را گرفته است.

بئاتریکس پاتر در جایی عنوان کرده است که موفقیت‌های خود را مدیون سه چیز است: اول داشتن پدر و مادری بسیار سخت‌گیر و واقع‌گرا، دوم این واقعیت که او تقریباً بخش بزرگی از دوران کودکی خود را در طبیعت زیبای اسکاتلند و شمال انگلستان، به همراه پرستاری طی کرده است که عاشق داستان‌های جادوگران و پریان بوده و سوم آن که حافظه بسیار دقیق و خوبی داشته است.

در داستان‌های پاتر، واقعیت و تخیل به صورتی هم‌عرض و هم‌ارزش وجود دارند. کنار هم قرار گرفتن دید علمی و دقیق او که به سبب سال‌ها مطالعه روی گیاهان و حیوانات شکل گرفته، در کنار طنزی ظریف و تخیلی که به صورتی کاملاً باورپذیر به نمایش گذاشته می‌شود، باعث جذابیت و ماندگاری آثار او شده است. حیوانات در کتاب‌های پاتر، دارای رفتار و منشی کاملاً حیوانی و طبیعی‌اند. آن‌ها با قانون طبیعت زندگی می‌کنند، طبیعتی که غالباً به دخالت‌های انسانی

حیوانات
فقط همان
خوک و گربه و
خرگوش
نیستند،
بلکه خود نماد و
نشانه‌ای از
فرهنگ حاکم بر
انگلستان و
زندگی دوران
ویکتوریایی
یا ادواری
هستند.
شاید همین امر
باعث محبوبیت
کتاب‌ها از
زمان نشرشان
تا کنون
(که حدود صد سال
از آن می‌گذرد)
شده است

تسلیم می‌شود. حیوانات رفتار طبیعی و واقعی دارند و خود طبیعت نیز واقعی است، اما حیوانات فقط همان خوک و گربه و خرگوش نیستند، بلکه خود نماد و نشانه‌ای از فرهنگ حاکم بر انگلستان و زندگی دوران ویکتوریایی یا ادواری هستند. شاید همین امر باعث محبوبیت کتاب‌ها از زمان نشرشان تا کنون (که حدود صد سال از آن می‌گذرد) شده است. تقریباً تمامی شخصیت‌های موجود در آثار پاتر، ملهم از حیوانات خانگی است، حیواناتی که او در دوران کودکی و نوجوانی داشته است. اولین خرگوش او بنجامین نام داشت، خرگوشی که او به صورت پنهانی از یک مغازه پرنده‌فروشی خرید و در میان بسته‌های کاغذ به خانه برد. او شخصیت اصلی کتاب بچه خرگوش بنجامین را شکل داده است.

ماجراهای بسیاری از آثار پاتر، به نوعی با لباس ارتباط دارد (در لندن دوره ویکتوریایی، لباس در بسیاری موارد، نشان‌دهنده جایگاه اجتماعی و مناسبات گروهی است)؛ مثلاً داستان خیاط مستقیماً به لباس و دوختن لباس مربوط می‌شود. در اثری دیگر، بچه‌گربه‌ای به نام تام، بنا به درخواست مادرش مجبور می‌شود تا لباسی بسیار رسمی و ناراحت برای یک میهمانی شام بیوشد، اما ناگهان اتفاق ناراحت‌کننده‌ای می‌افتد و دکمه لباس تام پاره می‌شود. در داستان ماجرای پیتر خرگوش، زمانی که پیتر در حال فرار از دست باغبان است، دگمه لباسش میان تورهای بوته توت‌فرنگی گیر می‌کند و تقریباً باعث مرگ او می‌شود. لباس‌ها، حیوانات موجود در آثار پاتر را نیمه‌انسان می‌نمایانند و باعث می‌شوند تا جزئیات، خصوصیات شخصی و جایگاه اجتماعی هر کدام از کاراکترها بهتر به نمایش گذاشته شود.

حیوانات موجود در داستان‌های پاتر، غالباً از موضوع یا موقعیتی (مانند لباس، محیط زندگی، مسئولیت‌های خانگی یا خانواده) فرار می‌کنند یا رهایی می‌یابند. این تأکید بر گریز و رهایی، می‌تواند در این امر ریشه داشته باشد که بناتریکس پاتر خود تا مدت‌ها، بیش از آن‌چه برای دختران آن روزگار مرسوم بوده، در خانه پدری و تحت نظارت و سخت‌گیری پدر و مادرش زندگی کرده است. عده‌ای بر این عقیده‌اند که این حضور طولانی‌مدت در اتاق و حال و هوای دنیای کودکی، باعث گردیده تا پاتر خصوصیات و علائق دوران کودکی را از یاد نبرد و از آن‌ها در کتاب‌های خود استفاده کند. میلی پنهانی به رهایی در آثار پاتر به چشم می‌خورد.

در آثار پاتر می‌توان علاقه بسیار او را به طبیعت، در طراحی‌های او از عناصر طبیعی چون گیاهان و جانوران دید. او در بسیاری از آثار خود نظری نیز به مطالعاتش در حوزه تاریخ طبیعی داشته و تا جایی که توانسته، از آن‌ها برای طراحی کتاب‌هایش

یکی از نقاشی‌های بئاتریس در کودکی / نوجوانی

قهوه‌ای چندان جذابیته داشته باشد». اما زمانی که ناشری رسمی حاضر به چاپ این کتاب شد، از سوی ناشر به پاتر پیشنهاد شد تا تصاویری رنگی برای کتاب تهیه کند و این بدان معنی بود که پاتر تصاویر را از نو و این بار در تعدادی کمتر از دفعه پیش آماده سازد؛ امری که پاتر ابتدا راضی به انجام آن نبود، اما سرانجام و با چانه‌زنی‌های فراوان، کتاب با تصاویر رنگی به چاپ رسید.

شیوه صفحه‌آرایی در کتاب‌های پاتر ساده و متعارف، اما دقیق و فکر شده است. در هر دو صفحه از کتاب، یک صفحه به متن و صفحه دیگر به تصویر اختصاص داده شده است. یکی از نکاتی که کتاب‌های پاتر را نسبت به بسیاری از کتاب‌های هم‌دوره‌اش مستثنا می‌کند، وجود تراز بصری‌ای درخشان و استادانه در صفحه‌آرایی متن و تصویر است. صفحات کتاب‌ها دارای تعادل و توازن‌اند. برای مثال، در کتاب ماجرای پیتر خرگوش، تصاویر و متن هر دو حدوداً در بخش بالای صفحات جای گرفته‌اند. متن در هر صفحه، وزن و حجمی برابر با تصویر روبه‌رویش دارد؛ امری که باعث می‌شود تا حس کنترل به بیننده القاء شود و نشان‌دهنده آن است که تصویرگر به تک تک صفحات کتاب خود اندیشیده و برای آن برنامه‌ریزی کرده. کتاب‌های پاتر از نظر بصری، قانون‌مند و متوازن‌اند.

توجه به اندازه، فرم، شیوه قرارگیری متن و تصویر در یک صفحه و انتخاب دقیق فونت متن، باعث خلق کتاب تصویری موفق می‌شود. از فهرست فوق، نکته‌ای که بیش از همه در مورد کتاب‌های پاتر به چشم می‌آید، اندازه آن‌هاست؛ کتاب‌های کوچکی که پاتر با هوشمندی طراحی کرد تا مناسب حال کودک کم‌سن و سال باشند و حس از اهمیت و تعلق به او بدهند. نکته دیگری که در طراحی کتاب‌ها به چشم می‌آید و امری نامتعارف در کتاب‌های آن روزگار بوده، استفاده از فضای سفید (سفیدخوانی) در صفحات است. صفحات کتاب‌های پاتر فضای سفیدی سخاوتمندانه‌ای دارند؛ به خصوص در بالا و پایین صفحات. تصویرگر، متن هر صفحه را در جایی خاص تمام کرده است تا هم به خواننده فضای استراحت دهد و هم تصویر بعدی را با متنی دقیقاً تنظیم شده به نمایش بگذارد.

یکی از نکات متمایزکننده کتاب‌های تصویری از کتاب‌های مصور، آن است که در کتاب تصویری متن و تصویر هر دو برای بازگ کردن یک داستان لازم و غیر قابل حذفند. تصاویر تنها عناصری تزئینی و یا تکرارگر متن نیستند؛ آن‌ها خود روایتگرند و حضورشان برای گفتن داستان ضروری است. کتاب‌های پاتر هرچند که در سال‌های ابتدایی شکل‌گیری کتاب‌های تصویری (به شیوه کنونی) خلق شده‌اند، در نوع خود، در خلق ارتباطی تنگاتنگ میان متن و تصویر موفق بوده‌اند. در برخی تصاویر پاتر، شخصیت‌پردازی‌هایی صورت گرفته که در متن به آن‌ها اشاره‌ای نشده است. در داستان‌ها و تصاویر پاتر، اثری از قضاوت و پیش‌داوری نیست. تصاویر و متن تنها روایتگرند و قضاوت درباره درستی یا نادرستی اعمال، به عهده خوانندگان کوچک آثار گذاشته شده است.

پی‌نوشت:

12- William Heelis
13- Castle Cottage in Sawrey

منابع:
Golden, C (1990), Naturalist Artist, Woman's Art journal, Vol. 11, No. 1, pp. 16-20-
Gryszkowiec, M (1986), An Elementary School Unit, Art Education, Vol. 39, No. 4, pp. 22-24-
-Mackey, M (1998), The Case of Peter Rabbit (Changing Conditions of Literature for Children), Taylor & Francis.

1- Helen Beatrix Potter
2- Royal Academy
3- Lake District
4- Thomas Bewick
5- William Blake
6- Richard Doyle
7- Walter Crane
8- Kate Greenaway
9- Randolph Caldecott
10- The Tale of Peter Rabbit
11- Fredric Warne & Co

